

9. Об увольнении от обязательной службы воспитанников Педагогического института Ришельевского лицея // СП по МНП: царствование Николая I. 1825-1855 гг. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875. – Т. II, отд. I. – 1825-1839. – Стб. 111-114.
10. Устав и штат Ришельевского лицея // СП по МНП: царствование Николая I. 1825-1855 гг. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1875. – Т. II, отд. I. – 1825-1839. – Стб. 1264-1282.
11. Устав лицея князя Безбородько // СП по МНП: царствование Николая I. 1825-1855 гг. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1876. – Т. II, отд. II. – 1840-1855. – Стб. 30-47.
12. Сребницкий И.А. Очерки из истории лицея князя Безбородка (1832-1875). – Нежин : Типо-Литография Е.Ф.Венрега, д. Глезера, 1895. – 39 с.
13. Извлечения из отчета по Министерству народного просвещения за 1857 г. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1858. – Ч. ХСVIII, отд. I. – С. 3-146.
14. Историческая записка о состоянии и действиях Ришельевского лицея, с 1 сентября 1861 по 30 августа 1862 года // Торжественный акт Ришельевского лицея по случаю окончания 1861-1861 академического года. – Одесса : Тип. П. Францова, 1861. – С. 111-126.

ПОЛЯНСЬКА В. І.,
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Навчально-науковий інститут права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)

УДК 349.42:347.243

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДТРИМКИ ДЕРЖАВОЮ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

Розкрито стан підтримки державою особистих селянських господарств з історико-правової точки зору на етапі розвитку України як самостійної незалежної держави. Визначено напрямки державної політики щодо покращення стану підтримки цих господарств.

Ключові слова: особисте селянське господарство, особисте підсобне господарство, державна підтримка, земельна реформа, сільськогосподарський товаровиробник.

Раскрыто состояние поддержки государством личных крестьянских хозяйств с историко-правовой точки зрения на этапе развития Украины как самостоятельного независимого государства. Определены направления государственной политики по улучшению состояния поддержки этих хозяйств.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, личное подсобное хозяйство, государственная поддержка, земельная реформа, сельскохозяйственный товаропроизводитель.

The status of the state support of private peasant farms with historical and legal point of view on the stage of Ukraine development as a separate independent state is revealed. The directions of state policy on improvement of these farms support are determined.

Key words: *private peasant farm, personal subsidiary plot, government support, land reform, agricultural producer.*

Вступ. Реформування агропромислового комплексу в Україні супроводжується зміною сутності суспільних відносин, передусім у сільському господарстві та соціальній сфері села. Важливого значення набуває дослідження організаційно-правових форм аграрного господарювання, однією з яких є особисте селянське господарство. На сьогодні діяльність особистих селянських господарств спрямована не лише на забезпечення власних потреб мешканців сіл і селищ у продуктах харчування, а й забезпечення сільськогосподарською продукцією усього населення нашої держави.

Теоретичну та наукову основу нашого дослідження склали наукові праці відомих вітчизняних вчених-правознавців у галузі аграрного, земельного права: В.М. Єрмоленка, В.П. Жушмана, В.В. Носіка, О.О. Погрібного, В.І. Семчика, А.М. Статівки, М.В. Шульги, В.В. Янчука.

Для підтримки існуючого стану та зростання темпів виробництва сільськогосподарської продукції необхідна належна підтримка державою різних організаційно-правових форм господарювання на селі. Однією з поширених форм організації аграрного виробництва у сільській місцевості є особисте селянське господарство. Держава здійснює підтримку агропромислового комплексу в особі органів державної влади шляхом закріплення стимулюючих заходів у нормативно-правових актах.

Постановка завдання. Метою нашої статті є надання історико-правової характеристики розвитку процесів державної підтримки особистих селянських господарств та визначення напрямів державної політики щодо оптимізації стану підтримки цих господарств.

Результати дослідження. Потрібно зазначити, що сучасні особисті селянські господарства мають тривалу історію розвитку та функціонування.

Так, ще у другій половині XII ст. було остаточно впорядковано систему взаємовідносин між феодалом і селянином. У результаті такого впорядкування за селянином закріплялися садибна осілість та польовий наділ, що може вважатись аналогом сучасного особистого селянського господарства [1].

Визначною історичною подією, що започаткувала розвиток селянських господарств, є реформа 1861 р., наслідком якої стала відміна кріпосного права.

Головні положення селянської реформи були викладені у царському маніфесті від 19 лютого 1861 р., який визначав, що кріпосні люди одержують повні права вільних сільських обивателів та в постійне користування присадибну осілість [2, с. 250]. Політолог та історик А.С. Ахієзер пише про те, що тих селян, які скористалися новими можливостями, невдовзі почнуть називати «куркулями» й «мироїдами», що внесе додаткову напругу у стосунки односельчан [3, с. 3].

Тобто можна стверджувати, що реформа 1861 р. розширила можливості селян проявляти особисту волю та ініціативу у земельно-правових відносинах.

В.В. Марчук зазначає, що протягом другої половини 40-х – першої половини 60-х років особисті підсобні господарства відігравали значну роль в виробництві сільськогосподарської продукції, формуванні прибутків населення, залучаючи задля цього значні матеріальні і людські ресурси. Станом на середину 60-х років особисті підсобні господарства (далі – ОПГ) давали в загальному обсязі виробництва близько 60% картоплі, плодів і ягід, 30% овочів, 40% м'яса і молока, 80% яєць. Прибутки, отримані від них, складали до 17% кінцевих реальних прибутків населення країни і оцінювались орієнтовно у 2 млрд крб. З іншого боку, відбувалось зниження їх економічного значення. Протягом досліджуваного періоду спостерігались стійкі процеси натуралізації ОПГ, зниження їх частки в товарному обігу, скорочення посівних площ, зменшення частки прибутків від них в сукупному прибутку власників (за рахунок збільшення ролі громадського сектору).

Тенденції історичного розвитку ОПГ свідчили про зниження їх економічної і соціальної ролі при зростанні рівня життя і можливостей задовольняти соціальні і економічні потреби більш економічно раціональними засобами [4].

Спробуємо розкрити сутність розвитку особистих селянських господарств на сучасному етапі формування України як незалежної держави, за основу покладаючи їх законодавче забезпечення.

З 15 березня 1991 року відповідно до постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1990 року «Про земельну реформу» [5] всі землі, що виступали виключно державною власністю, були оголошені об'єктом земельної реформи.

Земельна реформа мала на меті відновлення, поряд з державною, приватної власності на землю і формування нових форм землекористування. Зазначеною постановою започатковано процес демонополізації власності на землю, визначено порядок передавання громадянам України у приватну власність земельних ділянок для ведення особистих сільських господарств, будівництва і обслуговування житлового будинку, дачі, гаража, а також городництва і садівництва. Це початковий етап земельної реформи, що характеризується переважно інвентаризацією земель, встановленням і видачею документів на різні форми власності на землю. Одночасно ці процеси було підкріплено правовою базою у вигляді внесення змін і доповнень до Земельного кодексу та прийняттям законів про форми власності на землю та плату за неї [6, с. 574].

Важливе значення для розвитку особистих селянських господарств мають прийняті підзаконні нормативно-правові акти щодо підтримки підсобних господарств громадян та галузі тваринництва. Певною мірою прийняття нижчезазначених актів забезпечує втілення у життя концепції Національної програми відродження села на 1995-2005 роки, прийнятої Постановою Верховної Ради України від 04 лютого 1994 року № 3924-ХІІ, та Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, прийнятої Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158.

Постанова Кабінету Міністрів України № 381 від 31 травня 1995 року «Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств» [7] передбачала надання підтримки особистим підсобним господарствам шляхом забезпечення їх насінням та племінним молодняком худоби і птиці; надання разових кредитів особистим підсобним господарствам громадян, що матимуть товарну спрямованість. Але негативним чинником для подальшого розвитку господарств селян вважаємо прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови від 14 квітня 2004 року № 478 [8], відповідно до якої вищезазначена постанова про підтримку підсобних господарств громадян втратила чинність.

Чинною є Постанова Кабінету Міністрів України від 02 березня 2011 року № 181 «Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік», яка визначає положення про часткове відшкодування витрат фізичним особам (населенню) за закупівлю нової установки індивідуального доїння: в межах фактичних витрат, але не більш як 5000 гривень за одиницю [9].

Урядом України у 2013 році продовжено дію постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 року № 246 «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету» [10], яка визначає механізм використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету за бюджетною програмою «Державна підтримка галузі тваринництва».

Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 08 лютого 2013 року № 73 (у редакції наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11 жовтня 2013 року № 604) затверджено розподіл видатків, передбачених Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік», за КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва за такими напрямками: виплата спеціальної

бюджетної дотації фізичним особам за утримання та збереження молодняка великої рогатої худоби; виплата спеціальної бюджетної дотації за поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності; виплата бюджетної дотації фізичним особам, фізичним особам – членам виробничих або обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, а також фермерським господарствам за вирощені та продані на забій і переробку суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) потужності для забою тварин, молодняка великої рогатої худоби та свині (крім свиноматок і кнурів); часткове відшкодування: вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів, а також придбаного обладнання та механізмів вітчизняного виробництва для тваринництва і птахівництва; вартості закуплених племінних телиць, нетелей та корів молочного, м'ясного і комбінованого напрямку продуктивності; витрат на закупівлю установки індивідуального доїння [11].

Отже, на основі вищезазначеного можна зробити висновок, що прийняття відповідних підзаконних нормативно-правових актів спрямовано на збільшення обсягів виробництва молока та м'яса, збереження чисельності поголів'я великої рогатої худоби.

Основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення відображені у Законі України від 24 червня 2004 року № 1877-IV «Про державну підтримку сільського господарства України» [12], у ст. 13 якого зазначається, що фінансова підтримка суб'єктів господарювання агропромислового комплексу здійснюється через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів; вказуються зміст, суб'єкти та об'єкти кредитної субсидії та компенсації лізингових платежів. Відповідно до п. 13.2.1. ст. 13 вищевказаного закону, кредитна субсидія та/або компенсація лізингових платежів надаються особам, які є суб'єктами господарювання агропромислового комплексу. А згідно зі ст. 1 Закону України від 15 травня 2003 року № 742-IV «Про особисте селянське господарство» особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [13].

Отже, особисті селянські господарства є суб'єктами господарювання в аграрному секторі та можуть претендувати на здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів.

Питання підтримки державою особистих селянських господарств врегульовано Законом України від 15 травня 2003 року № 742-IV «Про особисте селянське господарство», у ст. 10 якого зазначено, що державна підтримка особистих селянських господарств здійснюється відповідно до загальнодержавних і регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів у порядку, встановленому законом. Кабінет Міністрів України відповідно до загальнодержавних програм щорічно при підготовці проекту Державного бюджету України передбачає відповідні кошти на підтримку особистих селянських господарств [13].

Так, вищевказане положення відображено у ст. 14 Закону України від 16 січня 2014 року № 719-VII «Про Державний бюджет України на 2014 рік», в якій передбачено кошти на державну підтримку галузі тваринництва, у тому числі 50% – для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринних ферм і комплексів підприємств з виробництва комбікормів; державну підтримку розвитку хмелярства, овочівництва, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними; фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу [14].

Положення Закону України «Про особисте селянське господарство» про те, що в регіонах України підтримка особистих селянських господарств здійснюється на основі регіональних програм, є дієвим. Існує Програма підтримки особистих селянських господарств Волинської області на 2012-2016 роки, яка передбачає придбання та безоплатну передачу доїльних апаратів власникам ОСГ (сімейних родинних ферм), які утримують 3 і більше корів; дотації власникам ОСГ (сімейних родинних ферм), які утримують 3 і більше корів, в розмірі 200 грн на кожен корову; здешевлення вартості штучного осіменіння корів і телиць в ОСГ (до 60 грн за одне осіменіння) та інші заходи [15].

У Вінницькій області розроблено Програму розвитку особистих селянських та фермерських господарств області на 2011-2015 роки. Завданнями Програми є забезпечення збільшення до 2015 року виробництва особистими селянськими та фермерськими господарствами: молока – на 5%, яєць – на 9%, вовни – на 9%, меду – на 6%, картоплі – на 5%, овочів – на 5%, зернових – на 4%, цукрових буряків – на 5%, плодів та ягід – на 6% у порівнянні з досягнутим рівнем у 2010 році. Також передбачається щорічне створення у сільській місцевості 1100 робочих місць [16].

Положення Закону України «Про особисте селянське господарство» про те, що органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень сприяють особистим селянським господарствам, на нашу думку, має декларативний характер. Так, у Законі України від 21 травня 1997 року № 280/97 «Про місцеве самоврядування в Україні» [17] не визначена компетенція сільських, селищних, міських рад у сфері сприяння особистим селянським господарствам, хоча відповідно до ст. 10 Закону України «Про особисте селянське господарство» вони сприяють в організації у сільській місцевості кредитних спілок, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для надання послуг із заготівлі, зберігання, переробки та збуту сільськогосподарської продукції, спільного використання технічних і транспортних засобів та соціально-побутового обслуговування, забезпечення кормами і молодняком худоби та птиці та інше [13].

Вважаємо за необхідне дослідити досвід інших держав у сфері підтримки господарств громадян. Так, у Росії аналогом особистого селянського господарства є особисте підсобне господарство. Відповідно до Федерального Закону 114-ФЗ «О личном подсобном хозяйстве» від 11 травня 2003 року, прийнятого Державною Думою 21 червня 2003 року (стаття 2), особисте підсобне господарство – це форма непідприємницької діяльності з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. Особисте підсобне господарство ведеться громадянином або громадянином і членами його сім'ї, що спільно проживають з ним і (або) спільно здійснюють з ним ведення особистого підсобного господарства з метою задоволення особистих потреб на земельній ділянці, наданій та (або) придбаній для ведення особистого підсобного господарства. Важливим є положення ч. 3 ст. 7 вказаного Закону, в якому вказано, що на особисті підсобні господарства поширюються заходи державної підтримки, передбачені законодавством Російської Федерації для сільськогосподарських товаровиробників і які здійснюються за рахунок коштів федерального бюджету, бюджетів суб'єктів Російської Федерації і місцевих бюджетів [18].

Тобто можна казати про те, що законодавець поширив дію положень, які стосуються підтримки загалом сільськогосподарських товаровиробників, на особисті підсобні господарства, що значно розширило заходи та методи, які можна застосовувати.

Так, у Російській Федерації діє Постанова «Об утверждении правил предоставления и распределения субсидий из федерального бюджета бюджетам субъектов Российской Федерации на поддержку начинающих фермеров» від 28 лютого 2012 року, яка встановлює порядок та умови надання і розподілу субсидій з федерального бюджету бюджетам суб'єктів Російської Федерації з метою співфінансування видаткових зобов'язань суб'єкта Російської Федерації, що виникають при виконанні заходів з надання грантів на створення і розвиток селянського (фермерського) господарства та одноразової допомоги на побутове облаштування фермерам-початківцям в межах реалізації заходів Державної

програми розвитку сільського господарства та регулювання ринків сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства на 2013-2020 роки [19].

Висновки. На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що питання підтримки державою особистих селянських господарств в нашій державі в основному відображені у статтях підзаконних нормативно-правових актів, які за юридичною силою посідають нижчу ланку порівняно із законами. Більшість положень нормативно-правових актів спрямовані на підтримку тваринництва, а не загалом галузей сільськогосподарського виробництва. Також норми Закону України «Про особисте селянське господарство» у частині сприяння органів місцевого самоврядування особистим селянським господарствам є декларативними, не мають процедури втілення в життя. Вважаємо, що необхідним є прийняття єдиного нормативно-правового акту, в якому були б визначені напрямки підтримки особистих селянських господарств у різних галузях сільського господарства, засоби та методи втілення їх в життя. Доцільним є й врахування досвіду інших держав у сфері державної підтримки господарств селян, а саме – Російської Федерації, де на особисті підсобні господарства поширюються заходи державної підтримки для сільськогосподарських товаровиробників.

Список використаних джерел:

1. Войнич Л.Й. Особисті селянські господарства, їх сутність та функції: (матер. міжнар. інтернет-конф. «Формування та розвиток економіки в сучасних умовах господарювання»). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0160.
2. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / Упоряд. А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофанчук. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
3. Ахиезер А.С. Критика исторического опыта: (Социокультурная динамика России)/ А.С. Ахиезер. – Новосибирск, 1997. – Т.1. От прошлого к будущему. – 804 с.
4. Марчук В.В. Особисті підсобні господарства в соціально-економічному житті України (II половина 40-х – середина 60-х рр. XX ст.) : автореф. дис. канд. іст. Наук : 07.00.01 / В.В. Марчук; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
5. Про земельну реформу : постанова Верховної Ради Української РСР від 18.12.1990 № 563-ХІІ// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 10.– ст. 100.
6. Чепінога В.Г. Економічна теорія : підручник / В.Г.Чепінога. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 656 с.
7. Про додаткові заходи щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств : постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.1995 р. № 381. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/381-95-%D0%BF>.
8. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2004 р. № 478// Офіційний вісник України від 30.04.2004. – 2004. – № 15. – стор. 93. – ст. 1048.
9. Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік : постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. № 181 // Урядовий кур'єр від 17.03.2011. – № 48.
10. Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету : постанова Кабінету Міністрів України від 2.03.2011 р. № 246 // Урядовий кур'єр від 17.03.2011. – № 48.
11. Про внесення змін до розподілу видатків, передбачених Законом України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» за КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від

11.10.2013 р. № 604. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN93536.html.

12. Про державну підтримку сільського господарства України : закон України від 24.06.2004 № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – ст. 527.

13. Про особисте селянське господарство : закон України від 15.05.2003 № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – ст. 232.

14. Про Державний бюджет України на 2014 рік : закон України від 16 січня 2014 року № 719-VII // Офіційний вісник України. – 2014. – № 8. – Ст. 230.

15. Про Програму підтримки особистих селянських господарств у Волинській області на 2012-2016 роки: рішення сесії Волинської обласної ради від 27.12.2011 № 8/13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://volynrada.gov.ua/session/8/13>.

16. Про програму розвитку особистих селянських та фермерських господарств Вінницької області на 2011-2015 роки : рішення сесії Вінницької обласної ради від 28.12.2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vin.gov.ua/web/ upravlinnya/web_upr_apk.nsf/web_alldocs/DocPGLЕН.

17. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України: від 21.05.1997 № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст. 170.

18. О Федеральном законе «О личном подсобном хозяйстве»: постановление Совета Федерации Федер. Собр. Рос. Федерации от 26.06.2003 г. № 230-СФ // Ведомости Федер. Собр. Рос. Федерации. – 2003. – № 19, 1088. – С. 85–86.

19. Об утверждении правил предоставления и распределения субсидий из федерального бюджета бюджетам субъектов российской федерации на поддержку начинающих фермеров: постановление правительства Российской Федерации от 28.02.2012 г. № 166. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.altagro22.ru/management/docs/?ELEMENT_ID=52095.

СВИРИДЮК Н. П.,
кандидат юридичних наук,
доцент, докторант
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 342

ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ, ПРАВА ТА ЕКОНОМІКИ

У статті аналізуються теоретичні моделі взаємодії держави, права та економіки. Акцентується увага на виокремленні на основі сутнісних ознак певних правових моделей взаємин держави, права та економіки.

Ключові слова: держава, право, економіка, політика, демократична держава, соціальна держава, правові засоби впливу.

В статье анализируются теоретические модели взаимодействия государства, права и экономики. Акцентируется внимание на выделении на основании существенных признаков определенных правовых моделей отношений государства, права и экономики.

Ключевые слова: государство, право, экономика, политика, демократическое государство, социальное государство, правовые средства воздействия.

